

CUVÂNTUL AUTORULUI

În primul rând, mulțumesc editurii pentru profesionala realizare a cărții mele. Sunt entuziasmat de traducerea excelentă. De asemenea, mă simt deosebit de onorat că domnul președinte Ion Iliescu a prefătat cartea mea, printr-un text deopotrivă analitic și politic.

Uciderea, într-un timp relativ scurt, de numai cinci săptămâni, a 245 000 de oameni nevinovați – femei, copii și bătrâni –, la Auschwitz, de către naziștii germani, cu sprijinul autorităților ungare conduse de către Endre László, reprezintă, după părerea mea, *cel mai mare masacru necunoscut* din cel de-Al Doilea Război Mondial. Transporturile către Auschwitz, la jumătatea anului 1944, deveniseră o reală problemă logistică, despre care Adolf Eichmann, la procesul său de la Ierusalim, a declarat următoarele: „Deși capacitatea lagărului de la Auschwitz era limitată, domnul Höss (comandantul lagarului Auschwitz – *n.m.*) a fost «amabil» și a acordat prioritate recepției transporturilor venite din Ardealul de Nord“. Acestă „amabilitate“ a dus la exterminarea într-un timp record a evreilor din Ardealul de Nord, ce fusese cedat, prin Dictatul de la Viena, Ungariei lui Horthy.

Masacrul populației evreiești din Ardealul de Nord este o crimă odioasă comisă de către naziștii germani și horthyștii maghiari, care nu trebuie dată uitării.

Acesta a fost motivul principal pentru care am scris această carte.

PETER HERZOG

UN DESTIN CARE SFIDEAZĂ ISTORIA: PETER HERZOG

M-am întrebat, înainte de a scrie prefața acestei cărți cutremurătoare, în ce calitate ar fi mai nimerit să mă pronunț. În cea de fost președinte al României, mai degrabă nu. Deși în timpul celui de-al doilea mandat al meu la Cotroceni am luat inițiativa creării Comisiei Elie Wiesel, care a cercetat, într-un spirit de obiectivitate, cu instrumentele științei istoriografice, împrejurările și evenimentele care au dus la Holocaustul populației evreiești din teritoriile aflate sub autoritatea statului român, între 1940 și 1944. Suferința autorului Peter Herzog, victimă a persecuțiilor rasiale în Ardealul de Nord, nu poate fi imputată autorităților române, ci celor ale statului ungar, care, la 30 august 1940, cu complicitatea Germaniei și a Italiei, se făcuse stăpân pe o parte din Transilvania noastră. Doar că, România sau Ungaria, suferința este una determinată de instituții care, oricum am judeca lucrurile, aveau obligația de a acorda același tratament cetățenilor lor, de a-i apăra, nu de a-i discrimina și de a le distruge demnitatea și viața. Eșecul statului român de atunci este o realitate, și asta mă face să consider că nu în calitate de fost președinte se cade să spun câteva cuvinte în deschiderea acestei cărți atât de speciale.

În calitate de cetățean și de om politic ce a trăit acele vremuri, cu toate episoadele lor dramatice, care a cunoscut

dramele unor semeni ai săi, supuși aceleiași suferințe precum autorul acestei cărți, care a meditat la sensurile și meandrele istoriei, ca martor direct al istoriei unei bune părți din secolul trecut, cred că pot, ba mai mult, am datorria să mă pronunț. Ca intelectual preocupat de problemele globale ale omenirii, am reflectat adesea și la problemele morale și de conștiință care periclitează – pe lângă poluare sau diminuarea resurselor naturale – condiția umană și supraviețuirea umanității pe planeta noastră. Intoleranța, extremismul, violența politică și ideologică, sursele suferințelor prin care trec personajele cărții de față, sunt tare caracterologice responsabile într-o măsură cel puțin la fel de mare ca poluarea sau comportamentele economice distructive de situația de criză în care se află astăzi lumea civilizată.

Nu în ultimul rând, aș mai evoca și faptul că persoana care a scris această carte nu-mi este necunoscută. Facem parte din aceeași generație, iar timpurile convulsionate de după finalul celui de-Al Doilea Război Mondial ne-au adus împreună în câteva împrejurări, cum a fost activitatea din Uniunea Asociațiilor Elevilor din România. Faptul că a transformat într-un roman autobiografic o experiență de viață cumplită, o tragedie care face parte din istoria României, mi-l aduce din nou aproape.

Voi vorbi, așadar, în calitate de intelectual cu o anumită vârstă și experiență, care a reflectat la multe dintre problemele expuse în acest roman autobiografic și care s-a simțit, citindu-l, impresionat de experiența de viață a autorului său. Dată fiind originea maramureșeană a familiei mamei mele, am fost particularmente interesat de ceea ce s-a întâmplat în jumătatea de Ardeal cedată Ungariei sub șantajul Axei. Îmi sunt bine cunoscute circumstanțele în care cvasitotalitatea populației evreiești

din Ardealul de Nord – circa 245 000 de persoane – a căzut victimă deportărilor și, finalmente, exterminării în lagărele naziste. Mai puțin de 1% din evreii care locuiau în orașele și satele Ardealului de Nord s-au mai întors din deportare după 1945; restul au pierit în camerele de gazare și în sinistrele furnale umane de la Auschwitz și din alte lagăre de exterminare naziste, victime ale fasciștilor maghiari. Exterminarea lor s-a înscris în programul nazist al „soluției finale”, configurat în conferința de tristă amintire de la Wansee, de la începutul anului 1942, căci exterminarea evreilor ardeleni nu s-a făcut sub pretextul „comunismului” sau al „lipsei de patriotism”, așa cum s-a întâmplat în restul României, rămas sub autoritatea statului nostru. Evreii din Ardealul de Nord, ca toți evreii din Europa, au fost trimiși la Auschwitz doar pentru că erau evrei.

Firește că, deși nu autoritățile statului român sunt responsabile de Holocaustul din Ardealul de Nord, experiențele cumplite prin care a trecut populația evreiască de pe acele meleaguri românești nu ne pot lăsa nicidecum indiferenți. Ele au și fost evocate, de altfel, atât de scriitori români ca Oliver Lustig, cât și de mari scriitori universali, ca Elie Wiesel, a cărui operă scrisă în limba franceză reprezintă una dintre cele mai zguduitoare mărturii ale Holocaustului de care dispunem. Cu Elie Wiesel, de altfel, am avut mai multe întâlniri de-a lungul timpului și mă bucur că a acceptat să prezideze Comisia pentru investigarea Holocaustului în România și, ulterior, institutul care îi poartă numele. O nouă mărturie, care se adaugă celor deja existente, nu poate decât să ne ajute să înțelegem mai bine circumstanțele uriașei tragedii colective și, în același timp, individuale prin care au trecut evreii ardeleni aflați, conjunctural, sub autoritatea statului fascist ungar.

Mărturia lui Peter Herzog reprezintă însă mult mai mult decât încă una din depozițiile documentare la dosarul Holocaustului în Ardealul de Nord. Înzestrat cu o acută luciditate istorică, Peter Herzog ilustrează în acest roman autobiografic absurdul în care s-au plasat fasciștii maghiari atunci când, dintr-un anti-semitism visceral și din slugărnicie față de Germania lui Hitler, și-au trimis la Auschwitz concetățenii evrei.

Contextul istoric este unul foarte complex. Spre deosebire de România, unde emanciparea evreilor nu s-a produs decât în 1923, în Austro-Ungaria aceasta se produsese mult mai devreme, sub imperiul reformelor iluministe ale lui Iosif al II-lea și al revoluțiilor care, între 1793 și 1848, au creat democrația și capitalismul european. Evreii din Transilvania, cetățeni austrieci (până în 1867), apoi ungari (1867–1918), au fost cetățeni loiali ai statului ungar. În special evreii reformați, de rit neolog, s-au identificat, cultural și economic, cu destinul Ungariei, considerându-se de fapt maghiari de religie mozaică. Între scriitorii și jurnaliștii care au susținut cauza „Ungariei Mari”, înainte și după 1918, s-au aflat numeroși evrei transilvăneni.

În România Mare, după izbucnirea naționalismului în formula lui extremistă legionară, acești evrei transilvăneni s-au simțit amenințați în existența lor civică, economică și chiar fizică, la fel cum s-au simțit și cei din Vechiul Regat, poate mai mult decât aceștia. Dublu minoritari, cum spune profesorul Ion Ianoși în memoriile sale, ca evrei și ca vorbitori de limbă maghiară, evreii din Ardealul de Nord au făcut imprudența să creadă, paradoxal, că ar putea fi la adăpost după Dictatul de la Viena. Fără să observe natura criminală a regimului horthyst, dependența lui de Germania nazistă și, mai ales, extremismul facțiunilor fasciste pe care Horthy

le-a tolerat (istoricii spun că le-a și încurajat în secret). Dintre acestea, Crucile cu Săgeți, autentică progenitură a NSDAP, avea să și ajungă la putere și să desăvârșească Holocaustul început prin măsuri legislative discriminatorii de către Horthy Miklós.

Romanul memorialistic al lui Peter Herzog surprinde foarte bine această adevărată capcană în care evreii din Ardealul de Nord, în special neologii vorbitori de limbă maghiară și cetățeni loiali ai statului ungar, din care face parte și familia naratorului, cad după 1940. Ei se cred salvați de pericolul legionar, dar vor sfârși, din nefericire, gazați la Auschwitz, ca urmare a acțiunilor statului ungar care – speraseră ei – ar fi trebuit să-i protejeze. O lecție dură: aceea că fascismul și extremismul nu au granițe, iar intoleranța produce victime și tragedii peste tot.

Astfel, spre a sublinia iluziile în care unele dintre personajele cărții se leagănă înainte de 30 august 1940, naratorul califică undeva – la începutul capitoului Dictatul de la Viena – Tratatul de pace de la Trianon drept „rușinos”. El a fost rușinos, însă numai pentru naționalismul maghiar: pentru tot restul lumii civilizate, în frunte cu Statele Unite, Anglia și Franța, el a reprezentat o reparație firească a unor nedreptăți seculare și, totodată, începutul decolonizării. Căci, în provincii ca Transilvania, Ucraina subcarpatică, Voivodina, în țări ca Slovacia sau Croația, statul ungar creat la 1867 prin Pactul dualist nu a fost altceva decât un stat colonial. Spre a putea începe decolonizarea restului lumii, Europa trebuia să înlăture, întâi și-ntâi, rămășițele colonialismului la ea acasă, adică în Imperiile Austro-Ungar și Țarist. Ceea ce Tratatul de la Trianon a și făcut.

Identificându-se, înainte și după 1918, cu cauza maghiară până la a se confunda cu idealurile acesteia, evreii

neologi din Târgu Mureș (orașul natal al autorului și, totodată, locul în care se petrece narațiunea romanului său) se vor simți, brusc, șocați și amenințați în clipa în care trupele ungare care pătrund „triumfal” în oraș încep să molesteze populația evreiască tradiționalistă. Este ca un semnal de rău augur, care contrastează cu așteptările lor și prefațează Holocaustul.

Romanul urmărește pas cu pas deteriorarea condițiilor în care trăiesc evreii transilvăneni din partea de Ardeal cedată după Dictatul de la Viena. Mai întâi apare obligativitatea portului stelei galbene, preluată de autoritățile statului ungar de la cele germane. După molestarea evreilor tradiționaliști, este a doua breșă în zidul certitudinilor de care evreii transilvăneni se cred apărați, după trecerea Ardealului de Nord în componența Ungariei. O breșă importantă, căci îi lovește pe toți, reformați și ortodocși deopotrivă, și zguduie convingerea evreilor asimilați că sunt cetățeni cu drepturi egale.

Nu! La fel ca în România antonesciană, evreii sunt în Ungaria horthystă cetățeni de categoria a doua, buni să li se impună obligații tot mai împovărătoare, dar căroră li se interzic, pe rând, tot mai multe drepturi. Rezultatul, cum spune autorul, este acesta: „Entuziasmul de după marșul armatei maghiare, întregul patos național, bucuria declanșată de desprinderea de România dispărută așa cum se topește zăpada la venirea primăverii. O atmosferă apăsătoare și o teamă neobișnuit de mare se strecurară în cele din urmă în sânul fiecărei familii de evrei”. Chiar și micul Peter, elev de școală, resimte urmele acestei progresive instalări a Holocaustului, căci școlile – până atunci, deschise pentru evrei – sunt segregate, iar școlarii maghiari creștini adoptă un comportament antisemit similar celui din Germania. Asemenea altor tineri evrei,

din România de data asta (și mă gândesc la destinul profesorului și istoricului literar Paul Cornea), Peter este silit să se retragă de la colegiul reformat și să se înscrie la cel israelit. Pe scurt, după agresiunea împotriva evreilor tradiționaliști, urmează ghețozarea tuturor evreilor, indiferent de gradul lor de integrare în cultura și în societatea maghiară, ba chiar indiferent de forța lor economică, pusă până atunci în slujba statului ungar, aliat al Germaniei naziste.

De aici până la Auschwitz, se știe din cumplita istorie a Holocaustului în Europa, nu mai e decât un pas. 19 martie 1944, ziua în care, în urma înrăutățirii situației de pe frontul sovietic (unde armata ungară se comportase lamentabil), regimul horthyst este înlocuit cu unul pur fascist, al Crucilor cu Săgeți ale lui Szálasi, reprezintă începutul sfârșitului pentru evreimea din Ardealul de Nord. Este ceea ce bunicul îi spune, de altfel, lui Peter: „O să ne amintim amarnic de ziua asta de 19 martie 1944, băiete”. După care venerabilul medic se va sinucide, conștient că evreimea maghiară se află în pragul unei hecatombe pe care el însuși, care crezuse în posibilitatea unei Ungarii liniștite pentru evrei, nu o putea înfrunta.

Sinuciderea bunicului prefațează, simbolic, distrugerea comunității evreiești transilvănene, care cade victimă forțelor oarbe ale fascismului. Deportarea la fabrica de cărămidă de la marginea orașului Târgu Mureș reprezintă încă o treaptă către Holocaust, un soi de prefață a lagărelor de exterminare din Polonia și Germania.

În mod ironic, ziua în care Alianții debarcau în Normandia (6 iunie 1944) și începeau eliberarea Europei de Vest este și ziua în care cei aproape 6 000 de evrei târgu-mureșeni și din împrejurimi, concentrați în lagărul

de la fabrica de cărămidă, află că vor fi deportați în lagăre din teritoriul ocupat de nemți. Peter o trăiește paradoxal, în inconștiența tinereții, împreună cu o tânără de care este îndrăgostit, Vera, și căreia îi promite romantic că o va apăra. M-a emoționat enorm capitolul dedicat lagărului de la fabrica de cărămidă, întrucât el evidențiază atât naivitatea evreilor cu privire la destinul care le fusese hărăzit de către organele statului ungar, cât și formidabilul lor optimism și puterea de rezistență. Chiar în condiții impropriei traiului, într-o fabrică defazectată complet, ei se comportă, pe cât posibil, normal. Știu că, dacă își pierd și demnitatea, totul este pierdut. Este un aspect pe care l-am întâlnit, de altfel, și în cărțile lui Elie Wiesel, cu care romanul autobiografic al lui Peter Herzog are multe în comun.

Deportarea evreilor din Târgu Mureș este supervizată de însuși Adolf Eichmann, ceea ce explică, poate, rata foarte mică de supraviețuitori. Peter Herzog sesizează cu acuitate acest teribil mecanism de exterminare a ființei umane, în care fanatismului orb al fasciștilor maghiari i se adaugă fanatismul perfect organizat al naziștilor.

Destinația finală e Auschwitz. Mai exact, Birkenau, partea cea mai sinistră a îngrozitorului lagăr pe care naziștii l-au înființat în Polonia ocupată. Chiar în timp ce Aliații, atât pe frontul din Est, cât și pe cel din Vest, dau lovitură după lovitură mașinii de război naziste, destinul evreimii europene se agravează și se îndreaptă spre etimonul cuvântului Holocaust: arderea completă.

Acesta este unul dintre cele două aspecte absurde și profund revoltătoare ale Holocaustului, care bulversează orice om înzestrat cu o minimă rațiune. În mod normal, atunci când pierde, când resursele lui scad și devine evident că a greșit, un om obișnuit se domolește

și reflectează la ceea ce a făcut, încercând să se îndrepte. Nu și naziștii: cu cât soarta războiului devenea mai grea pentru ei, cu atât mașinăria de exterminare funcționa mai eficient.

Cel de-al doilea aspect groaznic al Holocaustului este singurătatea. Evreii, care se crezuseră până atunci cetățeni cu acte în regulă ai statului ungar, se trezesc brusc – cum s-a trezit elevul Peter la colegiul maghiar – singuri. Romanul memorialistic al lui Peter Herzog nu consemnează, pe parcursul dintre Târgu Mureș și Auschwitz, acte de solidaritate din partea populației maghiare.

Paginile care narează epopeea lui Peter Herzog la Auschwitz nu pot fi rezumate fără a comite o impietate. Supraviețuitorul, în calitate de scriitor-memorialist, se detașează de cunoștințele generale pe care le avem despre „lagărul morții”, în care a pierit peste 1 milion din cele 6 milioane de evrei victime ale Holocaustului, și ne înfățișează, cu precizie, viața de zi cu zi în acea uzină a morții în care nazismul trimisese niște cetățeni nevinovați. Aceștia trăiesc o experiență înfiorătoare, sub toate aspectele ei.

Peter cunoaște, pe drumul dintre Auschwitz și Dachau, un SS-ist din Berlin, a cărui familie era originară din Reghin și a cărui mamă obișnuia să cumpere, în zilele de târg, de la magazinul fratelui bunicului naratorului. Trenul cu evrei este bombardat la Viena, dar reușește să ajungă la Dachau. Acolo, SS-istul originar din Reghin se va dovedi salvarea lui Peter (alături de, adaug eu, cunoașterea perfectă a limbii germane). Fără afecțiune, fără să-l scutească de muncă și de umilințe și mai ales fără să-i dea sentimentul că a redevenit un om cu drepturi egale, Herr Lehmann îi va oferi lui Peter un mijloc de salvare. Supraviețuirea